

Бібліографія: Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Червоногі молюски (*Gastropoda*) природоохоронних територій заходу України в малакологічному фонді Державного природознавчого музею НАНУ // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє. Матер. міжнар. конф. (Гримайлів, 26-28 травня 2010 р.). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 638-642.

УДК 594.3

**ЧЕРЕВОНОГІ МОЛЮСКИ (GASTROPODA)
ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХОДУ УКРАЇНИ
В МАЛАКОЛОГІЧНОМУ ФОНДІ ДЕРЖАВНОГО
ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ НАНУ**

Н. В. Гураль-Сверлова, Р. І. Гураль

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів, Україна

Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. **Червоногі молюски (*Gastropoda*) природоохоронних територій заходу України в малакологічному фонді Державного природознавчого музею НАНУ.** У малакологічному фонді музею зберігаються черепашки наземних і прісноводних червоногих молюсків з природоохоронних територій різного рівня. Найповніше представлена наземна малакофауна Карпатського біосферного заповідника та природного заповідника “Медобори”, прісноводна малакофауна Шацького національного природного парку.

Gural-Sverlova N.V., Gural R.I. **Gastropods (*Gastropoda*) of nature protection territories of Western Ukraine in the malacological collection of State Museum of Natural History.** In the malacological collection of the museum the shells of the land and freshwater gastropods from the nature protection territories of the various levels are kept. The land molluscs fauna of Carpathian Biosphere Reserve and Nature Reserve “Medobory” and the freshwater molluscs fauna of Shatsk National Nature Park are presented most completely.

На відміну від інших тварин, колекціонування молюсків не вимагає обов'язкового знищення певної кількості особин. Залежно від товщини стінок (отже, від видової приналежності молюсків, а в деяких випадках – також від їх віку), порожні черепашки можуть більш або менш тривалий час зберігатися в біотопах після природної загибелі молюсків, не втрачаючи своєї діагностичної цінності. Це значно полегшує вивчення та колекціонування молюсків і зменшує можливий негативний вплив на їх популяції та угруповання, особливо стосовно рідкісних видів або заповідних територій. У той самий час такі конхологічні ознаки, як розміри (для дорослих особин), пропорції, забарвлення черепашок не лише вказують на видову приналежність молюсків, але й підлягають досить суттєвій внутрішньовидовій мінливості, яка залежить, зокрема, від екологічних умов заселених молюсками

біотопів. Тому періодичні збори порожніх черепашок можуть мати значення для біомоніторингу.

У малакологічному фонді музею зберігаються конхологічні матеріали кінця XIX ст., описані в роботах відомого польського малаколога Й.Бонковського [6, 7]. Матеріали, зібрані в околицях сел Городниця, Вікно і Крутилів Гусятинського р-ну, дають уявлення про тогочасну наземну і прісноводну малакофауну заповідника “Медобори” та прилеглих до нього територій [5]. У деяких випадках лише вони дозволяють уточнити наведені Й.Бонковським визначення, враховуючи сучасні погляди на систематику молюсків. Аналогічно хоча б частина матеріалів, зібраних наприкінці XIX ст. в околицях смт Івано-Франкове (“Янів” у роботах Й.Бонковського), походить з території сучасного заповідника “Розточчя”. Є також матеріали з території, яка пізніше увійшла до складу Карпатського національного природного парку.

Досить багато фондових матеріалів, які репрезентують фауну червоногих молюсків окремих природоохоронних територій заходу України, було зібрано авторами статті або передано іншими малакологами наприкінці XX – на початку XXI ст. Серед них особливо слід відзначити збори наземних і амфібіотичних молюсків, зроблені на території Карпатського біосферного заповідника [2, 3]. Фондові матеріали репрезентують наступні ділянки КБЗ (літери відповідають умовним позначенням у таблиці 1): А – Закарпатська обл., Рахівський р-н, ок. с. Ділове, ур. Кузій, збори 1995 і 2003 рр.; В – Закарпатська обл., Рахівський р-н, ок. смт Богдан, г. Петрос Мармароський, збори 1995 р.; С – Закарпатська обл., Тячівський р-н, ок. с. Мала Уголька, збори 2003 р.; D – Закарпатська обл., Тячівський р-н, ок. с. Широкий Луг, збори 1995 р.

Особливий науковий інтерес мають зібрані в урочищі Кузій черепашки *Acicula perpusilla* (перша достовірна знахідка даного виду на території України [2]) і дрібних амфібіотичних молюсків з родини *Terrestribythinellidae*. Детальніше дані знахідки описані нами в окремій публікації [2].

Досить цікавими й різноматними є збори наземних молюсків з території заповідника “Медобори” (табл. 1): Е – Тернопільська обл., Підволочиський р-н, ок. с. Городниця, Городницькі Товтри, збори 2000 р.; F – Тернопільська обл., Гусятинський р-н, ок. с. Вікно, Франкові скелі, товтри Валова, Гостра і Ципель, збори 1999-2000 рр.; G – Тернопільська обл., Гусятинський р-н, ок. с. Личківці, г. Бохит та її найближчі околиці, збори 2000 р.; H – Тернопільська обл., Гусятинський р-н, ок. с. Крутилів, Сліпий яр, збори 2000 р.

Найцікавішими зборами є черепашки реліктового виду *Pupilla sterri* (його перша знахідка на рівнинній частині України), а також *Vitrea contracta*, *Oxychilus inopinatus*, не зафіксованих попередніми дослідниками на даній території [5].

Таблиця 1. Фондові конхологічні матеріали з двох заповідних територій

Види молюсків	Заповідники							
	Карпатський біосферний				Медобори			
	A	B	C	D	E	F	G	H
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Terrestribythinella</i> sp.	12	–	–	–	–	–	–	–
<i>Acicula polita</i> (Hartm.)	–	–	1	–	–	–	–	–
<i>A. parcelineata</i> (Cl.)	6	–	–	–	–	–	–	–

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>A. perpusilla</i> (Reinh.)	3	–	–	–	–	–	–	–
<i>Carychium tridentatum</i> (Risso)	48	–	–	–	–	–	–	–
<i>Succinea putris</i> (L.)	17	–	–	–	–	–	–	–
<i>Acanthinula aculeata</i> (Mull.)	3	–	–	–	–	–	–	–
<i>Vallonia costata</i> (Mull.)	–	–	–	–	–	–	260	–
<i>Pupilla muscorum</i> (L.)	–	–	–	–	–	16	–	–
<i>P. bigranata</i> (Rssm.)	–	–	–	–	7	–	–	–
<i>P. sterri</i> (Voith)	–	–	–	–	–	4	–	–
<i>Vertigo pusilla</i> Mull.	–	–	–	–	–	–	38	–
<i>V. pygmaea</i> (Drap.)	–	–	–	–	–	1	–	–
<i>V. alpestris</i> Ald.	–	–	–	–	–	–	35	–
<i>Vertilla angustior</i> (Jeffr.)	–	–	–	–	–	–	7	–
<i>Columella edentula</i> (Drap.)	3	–	–	–	–	–	3	–
<i>Pyramidula rupestris</i> (Drap.)	–	–	–	–	–	5	–	–
<i>Merdigera obscura</i> (Mull.)	–	–	–	–	–	–	5	–
<i>Ena montana</i> (Drap.)	–	6	–	–	–	–	–	–
<i>Chondrula bielzi</i> (Kim.)	6	–	–	–	–	–	–	–
<i>Cochlodina laminata</i> (Mont.)	–	–	2	–	–	8	6	–
<i>C. orthostoma</i> (Menke)	–	1	1	–	–	–	–	6
<i>Ruthenica filograna</i> (Rssm.)	4	–	–	–	–	–	–	–
<i>Clausilia cruciata</i> (Stud.)	1	–	2	–	–	–	–	–
<i>Macrogaster latestriata</i> (A. Schm.)	12	–	15	5	–	–	–	2
<i>Laciniaria plicata</i> (Drap.)	–	–	–	–	–	–	17	30
<i>Bulgarica cana</i> (Held)	–	–	–	–	–	–	2	10
<i>Balea stabilis</i> (L.Pfr.)	–	–	4	–	–	–	–	–
<i>Vestia turgida</i> (Rssm.)	4	3	1	1	–	–	–	–
<i>V. gulo</i> (E. Bielz)	3	–	3	1	–	–	–	–
<i>V. elata</i> (Rssm.)	–	–	–	–	–	–	–	1
<i>Punctum pygmaeum</i> (Drap.)	2	–	–	–	–	–	–	–
<i>Vitrina pellucida</i> (Mull.)	–	–	–	–	–	–	3	–
<i>Semilimax semilimax</i> (Fer.)	1	–	–	–	–	–	–	–
<i>Vitrea diaphana</i> (Stud.)	14	–	–	–	–	–	–	–
<i>V. transsylvanica</i> (Cl.)	13	–	–	–	–	–	–	–
<i>V. crystallina</i> (Mull.)	–	–	–	–	–	–	20	–
<i>V. contracta</i> (West.)	–	–	–	–	–	1	–	–
<i>Aegopinella pura</i> (Ald.)	–	–	–	–	–	–	3	–
<i>Ae. minor</i> (Stab.)	–	–	–	–	–	6	11	–
<i>Aegopinella</i> sp.	17	2	1	–	–	–	–	–
<i>Nesovitrea hammonis</i> (Strom)	–	–	–	–	–	–	7	–
<i>Oxychilus glaber</i> (Fer.)	–	–	–	–	–	2	–	2
<i>O. depressus</i> (Sterki)	–	1	1	–	–	–	–	–
<i>O. orientalis</i> (Cl.)	2	–	14	–	–	–	–	–
<i>O. inopinatus</i> (Ulicny)	–	–	–	–	–	2	1	–
<i>Euconulus fulvus</i> (Mull.)	–	–	–	–	–	–	3	–
<i>Carpathica calophana</i> (West.)	2	–	4	–	–	–	–	–

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Bradybaena fruticum</i> (Mull.)	4	–	–	–	–	–	–	–
<i>Trichia hispida</i> (L.)	2	–	–	–	–	–	–	–
<i>T. bielzi</i> (A. Schm.)	1	–	–	–	–	–	–	–
<i>Helicopsis instabilis</i> (Rssm.)	–	–	–	–	36	61	–	–
<i>Helicella candicans</i> (L. Pfr.)	–	–	–	–	–	63	–	–
<i>Perforatella dibothrion</i> (Kim.)	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Monachoides vicina</i> (Rssm.)	–	9	–	–	–	–	–	2
<i>Euomphalia strigella</i> (Drap.)	–	–	–	–	–	–	1	–
<i>Faustina faustina</i> (Rssm.)	–	–	7	–	–	–	6	3
<i>Arianta arbustorum</i> (L.)	–	3	–	–	–	–	–	–
<i>A. aethiops petrii</i> Kim.	–	5	–	–	–	–	–	–
<i>Isognomostoma personatum</i> (Lam.)	9	–	7	–	–	–	–	–
<i>Drobacia banatica</i> (Rssm.)	9	–	–	–	–	–	–	–
<i>Cepaea vindobonensis</i> (Fer.)	–	–	–	–	–	3	–	–
<i>Helix pomatia</i> L.	2	–	–	–	–	–	–	–
Загальна кількість видів	26	8	14	3	2	12	18	8
Загальна кількість черепашок	200	30	63	7	43	172	428	56

Примітки: 1) у таблиці вказано загальну кількість черепашок кожного виду, зібрану на певній території; 2) позначення ділянок див. вище у тексті.

Що стосується прісноводних черевоногих молюсків, найкраще представлена в малакологічному фонді музею фауна Шацького національного природного парку (табл. 2).

Таблиця 2. Збори прісноводних молюсків з території Шацького національного природного парку

Види молюсків	Озера			
	Світязь*	Перемут	Пісочне	Люцимир
<i>Viviparus contectus</i> (Mil.)	1	–	4	–
<i>Valvata macrostoma</i> Morch**	4	–	–	–
<i>Lymnaea stagnalis</i> (L.)	16	28	17	–
<i>L. palustris</i> (Mull.)	128	–	–	–
<i>L. corvus</i> (Gm.)	–	59	–	–
<i>L. auricularia</i> (L.)	–	–	1	–
<i>L. ovata</i> (Drap.)	105	3	–	–
<i>L. ampla</i> (Hartm.)	–	–	59	–
<i>Planorbis planorbis</i> (L.)	13	7	–	–
<i>Anisus spirorbis</i> (L.)	32	19	–	–
<i>A. septemgyratus</i> (Rssm.)	1	9	–	3
<i>A. vortex</i> (L.)	7	4	–	–
<i>Bathyomphalus contortus</i> (L.)	–	11	–	–
<i>Gyraulus riparius</i> (West.)	4	–	–	–
<i>Segmentina nitida</i> (Mull.)	–	7	–	–
<i>Aplexa hypnorum</i> (L.)	5	–	–	–
Загальна кількість видів	11	9	4	1

Загальна кількість черепашок	316	147	81	3
------------------------------	-----	-----	----	---

Примітки: * разом з тимчасовими біотопами на березі озера; ** до недавнього часу даний вид часто згадувався під назвою *V. pulchella*.

Найдавнішим фондовим матеріалом з даної території є вибірка *Lymnaea stagnalis* з оз. Світязь без точної дати збору, визначена М.З.Калужняцькою. Решта фондових матеріалів зібрана в озерах Шацької групи на початку ХХІ ст. Деякі з них передані до музею к.б.н. О.І.Уваєвою (Житомирський державний педагогічний університет). Проте основна частина фондових матеріалів, проаналізованих у таблиці 2, зібрана авторами статті під час проведеного ними обстеження Шацьких озер у травні 2007 р. Загальний видовий список прісноводних молюсків Шацьких озер, представлених у малакологічному фонді музею, був опублікований у попередній роботі [1].

Крім описаних вище матеріалів, у малакологічному фонді музею зберігаються також окремі збори із заповідника “Розточчя” і прилеглих до нього територій, датовані кінцем ХХ [4] або початком ХХІ ст., нечисленні збори наземних червононогих молюсків із території Шацького національного природного парку, прісноводних червононогих молюсків – з Рівненського заповідника. Серед конхологічних зборів з природоохоронних територій нижчого рангу найбільшу цінність мають черепашки червонокнижного виду *Granaria frumentum* з ботанічної пам’ятки природи “Лиса гора”, розташованої в околицях с. Червоне Золочівського р-ну Львівської обл. Нетипово маленькі черепашки дорослих особин *Helix pomatia* були зібрані в заказнику “Голиця” поблизу с. Гутисько Бережанського р-ну Тернопільської обл. Присутні різноманітні збори з розташованого на території м. Львова регіонального ландшафтного парку “Знесіння”. Серед них однією з найцікавіших є велика вибірка черепашок *Columella edentula*, яка добре відображує внутрішньовидову (та внутрішньопопуляційну) конхологічну мінливість. Це стосується, зокрема, відносної ширини останнього оберту, що робить деякі черепашки зовні дещо подібними на *C. columella*. Є також збори наземних молюсків з ландшафтних заказників “Гарячий Урбан” і “Цецино”, розташованих на околицях м. Чернівці.

1. Гураль Р.І., Гураль-Сверлова Н.В. Молюски (Gastropoda et Bivalvia) поліських озер у фондах Державного природознавчого музею НАН України // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій» (м. Сарни, 11-13 червня 2009 р.). – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. – С. 378-382.
2. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Интересные находки брюхоногих моллюсков (Gastropoda, Aciculidae, Terrestribythinellidae) на территории Украинских Карпат // Зоол. журн. – 2009. – Т. 88, вып. 7. – С. 794-799.
3. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. К исследованию наземных моллюсков (Gastropoda) буковых пралесов Карпатского биосферного заповедника // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій» (м. Сарни, 11-13 червня 2009 р.). – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. – С. 378-382.
4. Сверлова Н.В. Наземні молюски (Gastropoda, Pulmonata) природних та урбанізованих екосистем Розточчя // Природа Розточчя: Збірник наук.-техн. праць заповідника “Розточчя”. – Івано-Франкове: ПЗ “Розточчя”, 1999. – Вип.1. – С.150-154.
5. Сверлова Н.В. Історія і стан вивчення наземної малакофауни (Gastropoda, Pulmonata) заповідника “Медобори” // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. – Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С.499-507.

6. Bąkowski J. Mięczaki galicyjskie // Kosmos. – Lwów, 1884. – T. 9. – S. 190-197, 275-283, 376-391, 477-490, 604-611, 680-697, 761-789.
7. Bąkowski J. Mięczaki (Mollusca) – Lwów: Wyd-wo Muzeum im. Dzieduszyckich, 1891. – 264 s.